

Kopecká, Tereza

Lexikální atlas ruských nářečí

Opera Slavica. 2019, vol. 29, iss. 4, pp. 78-82

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/OS2019-4-12>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142000>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

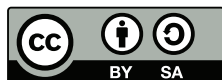
Литература:

SVISTUNOVA, M.: *Leksičnyja palanizmy ů starabelaruskich tvorach rělihijnaj palemiki*. Acta Albaruthenica 2014, t. 14, s. 217–232.

SZCZERBOWSKI, T.: *Polskie i rosyjskie słownictwo slangowe*. Krakow: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 2018. ISBN 978-83-8084-210-6.

ŠETĚLJA, V. M.: *Slovar' polonizmov russkich tekstov XIX–XX vekov. = Słownik polonizmów rosyjskich tekstów XIX–XX wieków: około 1000 słownych statej*. Moskva: Prometej, 2019. 978-5-907100-13-8.

WITKOWSKI, W.: *Słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2006.

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

<https://doi.org/10.5817/OS2019-4-12>

Lexikální atlas ruských nářečí

Лексический атлас русских народных говоров (ЛЯРНГ): Том 1. Растительный мир. Москва–Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017.

Roku 2017 byl vydán první díl ruského atlasu mapujícího nářeční lexikum. Svazek je zaměřen na slovní zásobu týkající se rostlinstva (konkrétně lesních masivů, stromů, keřů, travin, bobulí, květin a hub) a je prvním ze zamýšleného souboru, který by měl shromažďovat dialektismy používané venkovským obyvatelstvem v každodenním životě. Plánované díly by postupně měly představit lexikum vztahující se k přírodě, člověku, práci a řemeslům, k materiální kultuře, stravování, způsobům dopravy a k duchovní kultuře.

Vedoucím autorského kolektivu, který kromě lingvistů z Ruské akademie věd zahrnuje i pracovníky z padesáti čtyř ruských univerzit podílejících se na sběru materiálu, je Alexandr Sergejevič Gerd. Je však třeba zdůraznit, že iniciátorem projektu byl Igor Alexandrovič Popov, který s návrhem na vytvoření atlasu tohoto typu vystoupil už v 70. letech minulého století.¹ Stál v čele kolektivu, který v roce 2004

1 Autoři ve zkušební dílu atlasu zmiňují, že systematické podklady umožňující zahájení projektu byly dokončeny až v 90. letech. Časové prodlevy vysvětlují směřováním ruské dialektologie, která lexikální rovinu dialektů dlouhodobě opomíjela ve prospěch roviny fonetické a morfologické.

vydal zkušební díl atlasu.² Cílem zde bylo prověřit a upřesnit teoretické principy, které by měly být uplatňovány v jednotlivých dílech souboru (např. metody vytváření map, způsob tvorby komentářů k mapám apod.). Lexikálním okruhem zkušebního dílu je příroda.

Materiál, který je v *Lexikálním atlase ruských nářečí (LARNG)* představen, byl shromážděn z více zdrojů. Jedním z nich byl vlastní výzkum.³ Dalšími prameny bylo lexikum z již existujících nářečních slovníků a z nářečních monografií. Skutečnost, že materiál nepochází výhradně z vlastního výzkumu, zdůvodnili autoři rozsáhlostí mapovaného území. Jako omezující faktory se ukázaly též nivelizační procesy, kterým nářečí podléhají. Ty by znemožnily zahrnout výrazy, které sice již v úzu nejsou, ale jsou spolehlivě doloženy. Aby bylo zabezpečeno, že nebudou zahrnuty zastaralé materiály a mapy budou synchronním odrazem nářeční situace, autoři stanovili hranici, která znemožňuje zařazovat materiál sesbíraný dříve než v 60. letech minulého století.

Mapovaným územím, které sestává z 1064 bodů výzkumu, je oblast evropské části Ruska (východní hranicí je pohoří Ural). Jednotlivé obce, v nichž se uskutečnil výzkum, byly podle slov autorů vybrány tak, aby byly zastoupeny všechny skupiny, podskupiny a typy dialektů ruského jazyka.⁴

Představovaný díl atlasu sestává z více než dvou set map, které jsou různého typu (lexikální, slovtvorné, lexikálně-slovtvorné, sémantické, motivační a nominativní). Lexikální mapy jsou sestaveny na základě onomaziologického principu. Lexikálního typu je hned první mapa atlasu, která zobrazuje, jakým slovem mluvčí označují seskupení mnoha stromů. Prostřednictvím mapy tak lze zjistit, kde mluvčí používají slova *les*, *bor*, *dubrava* a další. Slovtvorné mapy zaznamenávají rozšíření určitého slovtvorného morfému. Příkladem může být mapa, která zachycuje, jaký sufix je používán ve slovech označujících les, v němž převažují stromy jednoho druhu. Pomocí symbolů jsou označena místa, v nichž se vyskytují sufixy *-ik*, *-ak*, *-uk*, *-ač*, *-ina* a další. Na pomezí mezi lexikálními a slovtvornými mapami se nacházejí mapy lexikálně-slovtvorné, které jsou v atlase zastoupeny nejvíce. Sémantické mapy, které jsou sestaveny na základě sémaziologického principu, mapují případy polysémie a homonymie. Sémantického typu je například mapa, na níž je zobrazeno, v jakém významu mluvčí používají slova *obabok/obabka*. Zaznamenány jsou významy jako jedlá houba, houba vhodná na sušení, stará přerostlá houba, malý snop, bramborová

- 2 *Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov (LARNG). Probnij vypusk.* Sankt-Peterburg: Nauka, 2004.
- 3 Výzkum pro celý atlasový soubor byl proveden podle dotazníku čítajícího více než pět tisíc otázek. Otázky je možné najít ve zkušebním dílu atlasu.
- 4 Ve zkušebním dílu atlasu autoři zmiňují, že se svou koncepcí snažili přiblížit k obdobným atlasům Běloruska a Ukrajiny, a proto je možné dohledat pokračování některých jevů za hranicemi Ruska právě v těchto atlasech.

placka, líný člověk, opilý člověk, starý mládenec a další. Prostřednictvím motivačních map jsou mapovány příznaky, na jejichž základě byla vytvořena konkrétní pojmenování. Příkladem může být motivační mapa pro rostlinu jetel, která dokládá, že motivací pro pojmenování byl například její květ (*krasnogolovik*), medonosnost (*meduničnik*) či její využití ve stravě (*kašnik*). Cílem nominativních map je ukázat slovtvornou utvářenost celého souboru pojmenování pro určitý denotát. Například na jedné z nominativních map lze zjistit, ve kterých oblastech se pro označení zdravého lesa používá derivát, kompozitum či opisná konstrukce.⁵

Různé typy map, které jsou v atlase použity, považuje autorský kolektiv za hlavní přínos, jímž se *LARNG* odlišuje od dosavadních ruských jazykových atlasů.⁶ Jejich využití přineslo navíc podle autorů cenné poznatky a zjištění. Slovtvorné mapy například dokázaly, že slovtvorba ruských dialektů nabízí větší množství slovtvorných prostředků než spisovná ruština. Nominativní mapy odhalily, že objekty odchylovající se od normy mívají zpravidla jednoslovné pojmenování, zatímco objekty nevykazující odchylku bývají pojmenovány opisem. Například pro les mající nějaký defekt převažují jednoslovná pojmenování (*krivužnik*, *sucharnik* a další), zatímco pro zdravý les převažují opisná pojmenování. Od nominativních a motivačních map také autoři očekávají, že poslouží pro hlubší studium jazykového obrazu světa ruského národa a přinesou tak větší vhled do některých oblastí kognitivní lingvistiky.

Mapy prezentují jazykový materiál pomocí geometrických symbolů a jejich vnější a vnitřní modifikace. Kromě geometrických symbolů je využíváno také šrafování. Tento způsob zobrazování nářeční situace, který upřednostňuje symboly před izoglosami, je typický pro mapy východoslovanských jazyků a jazyků nacházejících se na velkých územích.⁷ Nevýhodou této metody oproti systému izoglos a nápisů, který využívá například *Český jazykový atlas*,⁸ může být přetížení mapy symboly. Autoři *LARNG* tento problém řeší prostřednictvím doplňujících map. Mapy zachycující velké

5 V zamýšleném souboru by se kromě uvedených typů map měly objevit ještě mapy lexikálně-etnografické. Principem těchto map je zachycení jazykových jevů společně s etnografickými údaji prostřednictvím izoglos spojených s tzv. izopragmami. Lexikálně-etnografickou mapu si lze prohlédnout ve zkušebním dílu atlasu (typy mlatů a jejich názvy).

6 Autoři upozorňují na častý nedostatek ruských jazykových atlasů, jímž je podle jejich slov směšování slovtvorné a lexikální roviny a jejich následné identické zobrazení na jazykových mapách.

7 KLOFEROVÁ, S.: *Nářeční atlasy slovanských jazyků. Historie a současnost*. Gwary Dziś, 2015, č. 7, s. 43–55.

8 BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas*. 1. Praha: Academia, 1992; BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas*. 2. Praha: Academia, 1997; BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas*. 3. Praha: Academia, 1999; BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas*. 4. Praha: Academia, 2002; BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas*. 5. Praha: Academia, 2005; BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. Dodatky*. Praha: Academia, 2011.

množství jazykového materiálu jsou tak pro přehlednost rozkresleny do dalších map, které obsahují jen vybrané položky.

Zmiňované doplňující mapy ale plní i jiné funkce. Velmi praktické je třeba jejich využití pro přehledné znázornění hyperonymně-hyponymních vztahů. Například jedna ze sémantických map zachycuje, v jakém významu se používá slovo *dubrava*. Ukázalo se, že mluvčí používají uvedené slovo pro označení různých typů lesa, různých míst v lese a pro označení určité traviny. Autoři tedy vytvořili základní mapu, na níž mapují nespécifikované hyperonymní jednotky (les, místo, travina). Poté vytvořili dvě doplňující mapy, z nichž jedna mapuje pouze významy týkající se druhů lesa (např. hustý les, mladý les, listnatý les) a druhá významy týkající se míst v lese (např. paseka, kraj lesa). Doplňující mapy také slouží ke znázornění pohyblivého přízvuku. Například lexikální mapa obsahující výrazy pro jehličí čítá velké množství položek (*chvoja, igly, kolki* a mnohé další). Výraz *chvoja* byl navíc při výzkumu zaznamenán s přízvukem na první i na druhé slabice. Autoři tedy vytvořili doplňující mapu, která mapuje pouze výskyt těchto dvou variant lišících se přízvukem (*chvója* a *chvojá*).

Každá mapovaná položka je kromě samotné mapy opatřena rozsáhlým doplňujícím materiálem. Mapě předchází tzv. index materiálů, což je soupis všech obcí v postupném pořadí, k nimž je vždy připojena zjištěná položka. V indexu materiálů tak lze nalézt i jednotky, které nebyly do mapy zaneseny. Po mapě následuje komentář, soubor větných exemplifikací obsahujících vybrané dialektismy a abecední seznam zjištěných položek, k nimž je vždy připojen soupis lokalit výskytu.⁹

Výsledný soubor map je hlavním, nikoliv však jediným výsledkem mnohaleté práce ruských dialektologů. Během výzkumu autoři mimo jiné dospěli k zásadním poznatkům o ruských dialektech, které dokazují, že i přes postupující proces nivelizace mnohé dialektismy tlaku spisovného jazyka odolávají. Přesto už samotné rozhodnutí nespolehat pouze na vlastní výzkum a po důkladné revizi zařazovat materiály staršího data svědčí o tom, že realizovat podobné dialektologické projekty nebude již brzy možné. Ruský atlas mapující nářeční lexikum se tak zařadil mezi cenné publikace, které pomáhají uchovat jazykové bohatství svého národa.

Tereza Kopecká

9 Ve zkušebním dílu atlasu nebyly doplňující materiály připojeny k mapám. Část atlasu tak tvořily mapy a část byla tvořena doplňujícími materiály všech položek souhrnně. Vzhledem k tomu, že zkušební díl sestával z malého počtu map, netvořilo toto uspořádání zvláštní problém.

Literatura:

- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. 1.* Praha: Academia, 1992. ISBN 978-80-86496-67-2.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. 2.* Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0574-9.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. 3.* Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0654-0.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. 4.* Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0921-3.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. 5.* Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1339-3.
- BALHAR, J. a kol.: *Český jazykový atlas. Dodatky.* Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1967-7.
- KLOFEROVÁ, S.: *Nářeční atlasy slovanských jazyků. Historie a současnost.* Gwary Dziś, 2015, č. 7, s. 43–55.
- Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov (LARNG). Probnij vypusk.* Sankt-Peterburg: Nauka, 2004.
- Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov (LARNG): Tom 1. Rastitel'nyj mir.* Moskva–Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija, 2017.

Toto dílo lze užívat v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

<https://doi.org/10.5817/OS2019-4-13>

Dvě nové monografie ze srovnávací slovanské jazykovědy

СТОЙЧЕВ, С.: *Българският морфологичен релатив и чешкият език или за съвременния български морфологичен релатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език.* София: Издателство „Силует“, 2019. 405 с. ISBN 978-619-194-054-7.

СТОЙЧЕВ, С.: *Българският морфологичен резултатив и чешкият език или за съвременния български морфологичен резултатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език.* София: Издателство „Силует“, 2019. 356 с. ISBN 978-619-194-053-0.

V roce 2019 byla srovnávací slovanská jazykověda obohacena o dvě precizní výzkumné práce z oblasti srovnávací slovanské morfologie. Jejich autorem je dr. Stilijan Stojčev,